

Luminița IOSIF*

**MODELE CLASICE ÎN STUDIUL URBANULUI ȘI AL
COMUNITĂȚILOR PERIFERICE**

Abstract

**Classic models in the study of the urban space and of peripheral
communities**

The issue of the city was integrated into the reflections of great personalities who were at the origin of sociology. Karl Marx, Émile Durkheim, Max Weber and Georg Simmel, all these pioneers of sociology saw the emergence of modernity in the city. Their works and theories have enabled the development of urban sociology, sociologists like Robert Park, Louis Wirth, Paul Henri Chombart de Lauwe, or Henri Lefevre, becoming its promoters. These authors have proposed various theoretical and methodological perspectives on the research of the city and the urban space, connecting both with human ecology, but also with social ethnography. From this point of view, the city became the subject of many reflections that emphasize the fact that general definition applies.

Keywords: city, urban, communities, urban sociology, borders, space

Clasicii sociologiei și problematica urbană

Fr. Engels a abordat problematica marilor orașe, a Londrei, în special, - în lucrarea intitulată *Situația clasei muncitoare în Anglia* (1845), descriind condițiile de viață ale muncitorilor, efectele industrializării asupra ordinii urbane și strategiile puse în aplicare de bogății orașelor industriale pentru a disimula sursele și amploarea bogăției lor (Lefevre, 1972, pp. 9-10).

Autorul *Capitalului* avansează ideea conform căreia orașul este scena unde se dezvoltă conflictele dintre cele două clase, burghezie și proletariat, ca rezultat al schimbărilor intervenite la nivelul organizării sociale și al producției de bunuri. Orașul este văzut, astfel, ca loc de dezvoltare economică și spațiu de observarea noilor modalități de a munci, de dezvoltare de noi ritmuri de viață (Stébé, Marchal, 2010, p.14).

Pentru É. Durkheim orașul este o manifestare concretă a unui tip de solidaritate (a unui mod de a locui împreună) și permite observarea consecințelor, transformărilor structurale ale societății asupra vieții

* Lector univ. dr., Universitatea „Danubius” din Galați.

Analele Universității Dunărea de Jos din Galați, fasc. XX, Sociologie, nr. 9, 2014, pp. 33-43.

colective. Altfel spus, É. Durkheim încearcă să înțeleagă schimbările care afectează raporturile sociale (sec. XIX-XX) pe fondul industrializării și al urbanizării. Orașul simbolizează trecerea spre modernitate, către o societate în care individul se impune ca figură centrală. Contrar satului, orașul este un spațiu propice individualizării, altfel spus posibilității de a gestiona propria existență (Stébé, Marchal, 2010, p. 28).

În acest sens, diviziunea muncii din ce în ce mai dezvoltată în orașul modern, permite indivizilor să se singularizeze, având, în același timp, nevoie unul de celălalt. Pe de altă parte, spune Durkheim, cu cât munca este mai împărțită, cu atât individul depinde mai mult de societate și, pe de altă parte, cu cât activitatea fiecăruia este mai specializată, cu atât este mai personală” (Durkheim, 2007 [1893], p. 101).

În acest sens, É. Durkheim (1993, [1895]) considera că individul orașelor moderne nu mai este definit în mod mecanic în funcție de apartenențele sale la o clasă socială sau alta. Astfel, identitatea delimitată din punct de vedere social cedează în fața identității personale construite.

În Franța, Maurice Halbwachs, discipol al lui É. Durkheim, a inaugurat într-o foarte mare măsură cercetarea spațiului urban. Astfel, el a aplicat obiectului „oraș” analiza morfologică durkheimiană care se interesa asupra modului în care populația este dispusă pe sol, migrațiile interne spre oraș, formele de aglomerație urbană și locuințele.

Urmând modelul lui Durkheim, Halbwachs pleacă dinspre exterior în încercarea de a înțelege individul; prin „exterior” fiind desemnate toate reprezentările colective înscrise în materialitatea lumii (biserici, căi de comunicare), chiar și instituțiile, care trebuie incluse în morfologia solului (Kaufmann, Marchal, Stebe, 2009, p. 625).

Pe de altă parte, Halbwachs (1950) se distanțează de É. Durkheim, în sensul în care el refuză identificarea substratului material al unei societăți cu structura însăși a societății, de unde distincția pe care o face între morfologie fizică și morfologie socială. Orașul este, astfel, un ansamblu morfologic, în același timp vizibil (distribuția spațială a populației, mărimea locuințelor), dar și invizibil (reprezentările sociale). În esență, spațiul material este perceput ca un cadru de structurare a grupurilor sociale și, în special, al memoriilor colective (Fijalkow, 2007, pp.20-21).

În ceea ce privește teoria urbană, orientarea morfologică contribuie la dezvoltarea studiilor urbane punând în evidență „efectele locului”, ca rezultat al caracteristicilor modului de viață al indivizilor. Modul de formare a grupurilor sociale, specificitățile lor, amplasarea teritorială sunt factori „activi” care vor influența acțiunile indivizilor (Durkheim, 1993[1895]).

Spre deosebire de Marx și Durkheim, Max Weber a dedicat o întreagă lucrare orașului, în care ne invită să gândim orașul ca o comunitate și o entitate politică autonomă. Reflexiile lui Weber asupra orașului se înscriu într-un demers ambițios de a observa condițiile vieții sociale și politice, marcate de implementarea economiei industriale, creșterea relațiilor de piață, specializarea activităților, apariția figurii individului (Stébé, Marchal, 2010, p. 43). În acest sens, M. Weber surprinde, trei ipostaze ale orașului: orașul ca fenomen economic, orașul ca scenă politică și orașul-comunitate (comunitate de indivizi).

În lucrarea sa, *Orașul* (1982 [1921]), M. Weber încearcă să înțeleagă cum un anumit tip de oraș a favorizat nașterea capitalismului occidental (orașul fiind aici o cauză, printre multe altele, a capitalismului). După Weber, orașul medieval din Europa de Nord a reprezentat un factor determinant în măsura în care a fost singurul care a cunoscut autonomia politică și libertatea completă. Această libertate urbană asigurată de către asociații de cetățeni activi reușește să pună în aplicare noi legitimități care au avut ca rezultat o autonomizare a unor noi câmpuri de activitate, în special, spațiul economic. Acesta, din urmă din ce în ce mai distinct de câmpul politic și religios, se caracterizează prin creșterea puterii burgheziei. Orașul devine, astfel, locul unde se structurează noile activități economice permițând îmbogățirea indivizilor liberi în detrimentul corporațiilor, dezvoltarea unei autonomii, cu drepturi proprii și o autoritate politică și militară independentă, deoarece se organizează în jurul unei piețe libere.

În aceeași lucrare, Weber abordează și problematica integrării străinilor în cadrul orașului. Dacă integrarea în orașele antice presupunea constituirea unei comunități religioase, orașul medieval face apel la alte modalități. De acum, nu mai contează originea sau afilierea, ci statutul de membru al comunității urbane. Orașul modern este format astfel din cetățeni care devin, în sensul propriu al cuvântului indivizi cu o cetățenie individualizată și nu colectivă. Spațiu unde se naște figura individului-cetățean, orașul permite coabitarea indivizilor străini, coabitare ce are la bază legi elaborate tocmai pentru a proteja drepturile indivizilor și a facilita interacțiunea.

Ecologia umană. Școala de sociologie de la Chicago.

Școala de la Chicago desemnează cercetătorii, profesorii și studenții de la Universitatea din Chicago, de la Departamentul de Sociologie (înființat în anul 1892), care au ales orașul Chicago ca teren de cercetare pentru perioada 1915-1940. Chiar dacă Școala de la Chicago a realizat o serie de studii asupra problemelor cu care se confrunta orașul Chicago în acea perioadă, aceasta a consacrat multe studii problemelor politice și sociale care afectau toate marile orașe americane și depășeau aria de studii

a „sociologiei orașului”, a problemelor privind imigrația și asimilarea milioanele de imigranți din Statele Unite.

În acest context, istorici și critici ai Școlii de la Chicago, oricare ar fi orientările lor, au un punct comun în faptul că această „școală” nu s-a limitat să pună bazele cercetărilor sociologice și antropologice asupra orașului, dar ea a avut un impact foarte mare asupra sociologiei americane. (Joseph, Grafmeyer, 2004).

Aceștia subliniază că nu ne putem raporta la dezvoltarea sociologiei Statelor Unite fără a face referire la contribuțiile Școlii de la Chicago, care au reprezentat puncte de plecare pentru tematica cercetărilor (urbanizare, mobilitatea populației, raporturi interetnice, imigrație, comunitate, devianța, criminalitate), pentru metodele de cercetare (utilizarea științifică a documentelor personale, cercetarea de teren, lucrul cu sursele documentare), dar și în ceea ce privește dezbaterile apărute (dezorganizare/reorganizare socială, integrare și asimilare a imigranților, competiție și dominație între comunități).

Pentru a pune în evidență dinamica de creștere și de segregare din spațiul urban, cei trei cercetători au plecat de la ideea că orașul poate fi asimilat unui organism cu mecanisme proprii, comparabile cu cele ale mediului natural. În mod implicit, dezvoltarea teoriei lor a avut la bază principiile curentului științific al ecologiei, care s-a dezvoltat în Statele Unite în a doua jumătate a secolului al XIX-lea (Raulin, 2007, p. 71).

Laboratorul social din Chicago este analizat prin prisma repartizării spațiale a diferitelor comunități etnice. Dintr-o perspectivă ecologică, sociologii arată că valurile succesive de imigranți ajung să schimbe mediul natural reprezentat de orașul de destinație pentru a se adapta mai bine. Ecologia urbană, permite deci, regândirea relațiilor dintre comunitate în termeni de competiție, dominație, conflict și simbioza. Plecând de la această orientare teoretică, este posibilă trasarea unei hărți cu diferite „arii urbane” ce corespund morfologiei orașului Chicago.

Orașul văzut în acest mod permite identificarea unor comunități urbane cu anumite modele culturale și morale care ajung să formeze o constelație de zone urbane. Orașul poate, de asemenea, să fie reprezentat de un mozaic de comunități, locuind în limite spațiale precise (Stébé, Marchal, 2010, pp. 71-73).

Robert Park (1929) vedea în oraș noua societate, laboratorul care oferă sociologului noi fenomene sociale, în special probleme legate de integrare și coeziunea unei formări sociale supuse schimbării; acestea prefigurează tema culturii urbane care va fi dezvoltată de Louis Wirth (1938).

Referindu-se la scopul demersurilor Școlii de la Chicago, A. Raulin amintește că acesta se referă la „a folosi orașul ca laborator de analiză a
Analele Universității Dunărea de Jos din Galați, fasc. XX, Sociologie, nr. 9, 2014, pp. 33-43.

naturii umane: pentru că ea este sursă și centru al schimbării sociale, deoarece este spațiu al libertății care tolerează diferențele, chiar devianțele...lumea urbană a pierdut din dimensiunea sacră pe care o avea în Antichitate și ea are, azi, un caracter experimental și pragmatic stimulat, în principal, de către cercetătorul în științe sociale” (Raulin, 2007, p.72).

Modelul ecologic al lui Ernest Burgess și reflexiile sale teoretice

Într-o perspectivă mai vastă decât cea a studiilor asupra comunității, E. Burgess (1925) propune un model ecologic al structurii urbane care permite observarea fazelor extinderii urbane și a zonelor care se dezvoltă de-a lungul timpului. Aceste zone sunt rezultatul unui proces care le diferențiază și le face să evolueze dinspre interiorul orașului spre exterior, crescând. Astfel, plecând de la vechiul nod al orașului (*loop*-ul ce corespunde centrului de afaceri), se dezvoltă cele 5 zone concentrice. Trecând de acest nod, găsim „zona de tranziție” și de „deteriorare” (în așteptare de transformare) ocupată de diferite comunități de imigranți săraci (ghetto-ul, Chinatown, Little Sicily); urmează a treia zonă, locuită de muncitori calificați în industrie și comerț care au părăsit „zona de tranziție” din pricina deteriorării ei, dar care doresc să rămână în apropierea locului de muncă. Urmează „zona rezidențială” unde locuiesc muncitorii integrați. La final, Burgess situează zona periferică formată din proprietari de case care muncesc în centru (Burgess, 1925, apud Grafmayer, Joseph, 2004, pp. 134-135).

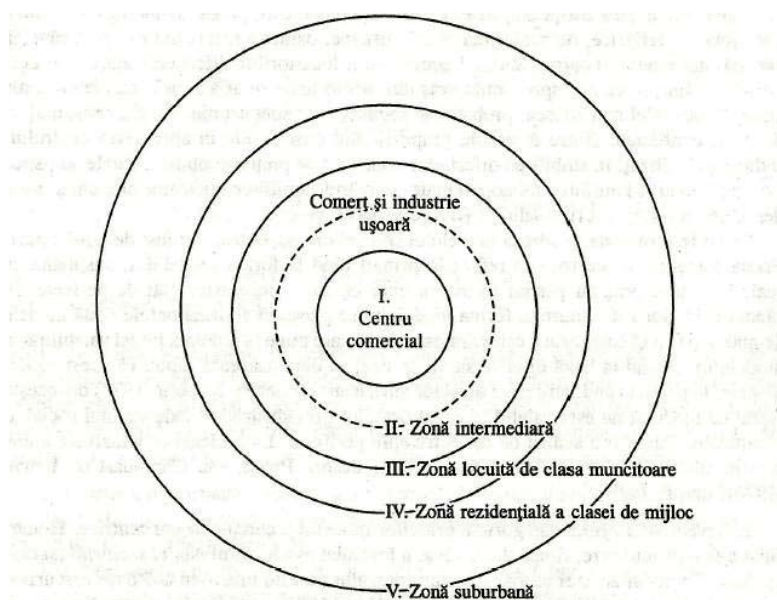

Figura 1. Modelul cercurilor concentrice (Burgess, 1925, apud. Grafmayer, Joseph, 2004, p. 136).

Pentru Burgess, schema simplificată a extinderii orașului are ca obiectiv explicarea procesului de integrare a imigranților, care nu sunt obișnuiți cu mediul urban. Astfel, el arată că se produce o ascensiune socială și că aceasta produce o trecere de la o zonă la alta urmând o schemă de cercuri concentrice. Comunitățile urbane se transformă continuu deoarece familiile se mută foarte des. În acest caz, se poate măsura gradul de urbanizare plecând de la diferiți indici, dintre care profesia și locul de reședință joacă un rol foarte important (Stébé, Marchal, 2010, p. 76).

Criticile formulate la adresa modelului cercurilor concentrice au fost de două tipuri. Prima categorie a acestora se referă, în primul rând, la forma modelului, susținând că realizările unui oraș nu permit formarea unor cercuri concentrice atât de perfecte. În rândul criticilor referitoare la forma modelului se plasează modelul sectorial, formulat de Homer Hoyt și teoria centrelor multiple a lui Harris și Ullman (Pásztor, 2007, p. 562).

O altă categorie a criticilor este cea care pune la îndoială valabilitatea modelului, neștiindu-se dacă acesta este valabil doar pentru orașul Chicago sau dacă se aplică tuturor orașelor industriale (Hannerz, 1983, p. 47).

La câțiva ani de la apariția modelului, sociologul francez Maurice Halbwachs modifică schema lui Burgess, considerând că aceasta nu reprezintă decât reprezentarea sintetică a dezvoltării specifice orașului Chicago. Halbwachs considera că trebuie dată modelului o consistență geografică și o dimensiune concretă. În acest sens, el preia modelul lui Burgess, însă modifică numele și ordinea ariilor rezidențiale, denumind fiecare zona din punct de vedere statistic, spațial și al modurilor de viață.

În articolul „Maurice Halbwachs et les sociologies de Chicago”, C. Topalov (2006) evocă contactul pe care l-a avut Maurice Halbwachs cu sociologii Școlii de la Chicago, în special, cu lucrările lui Park și Burgess pe care le considera „cărți de descriere fără îndoială, decât de știință” (p. 563).

La rândul său, R.D. McKenzie definește ecologia umană ca „studiu al relațiilor spațiale și temporale dintre ființele umane influențate de factorii de selecție, distribuție și adaptare la mediu”. Astfel, ecologia umană se interesează, în mod deosebit, de efectele „poziției”[†], în timp și în spațiu, asupra instituțiilor umane și comportamentului uman.

În acest context, McKenzie subliniază că raporturile spațiale dintre indivizi sunt determinate de competiție și selecție, și evoluează în timp, fiind influențate de noi factori care intervin, perturbând competiția sau facilitând mobilitatea (McKenzie, 1925/2004, p. 149).

[†] Folosim în acest context termenul „poziție” pentru a defini locul pe care îl ocupă o comunitate în raport cu celelalte, dar și locul pe care îl ocupă un individ sau o instituție în cadrul unei comunități.

Problemele legate de imigrație, dar și cele de integrare și asimilare a migranților în Statele Unite, au devenit principalele teme de cercetare a Școlii de la Chicago. Astfel, Park a descris cel mai bine cum se realizează în timp, interacțiunile între grupurile sociale autohtone și imigranți, adică procesul de aculturație a noilor veniți. El distinge patru etape în procesul de aculturație, fiecare reprezentând o îmbunătățire a precedentului: rivalitatea, conflictul, adaptarea, asimilarea.

1. Inconștientă și impersonală, rivalitatea este forma de interacțiune de bază. Este vorba despre „o interacțiune fără contact social”. Relațiile sociale dintre imigranți și autohtoni se rezumă la o coexistență bazată pe raporturi economice.

2. Conflictul reprezintă o conștientizare de către indivizi a rivalității cărora sunt supuși. Implicând foarte mult individul „conflictul îi asigură un loc în societate”. Este o etapă foarte importantă, în măsura în care crează o solidaritate în rândul minorității, de natură politică.

3. Adaptarea poate fi văzută „ca un fel de mutație”. Aceasta reprezintă efortul pe care trebuie să-l facă indivizii și grupurile pentru a se adapta situațiilor sociale create de către rivalitate și conflict. De-a lungul acestei etape, are loc coexistența grupurilor care sunt în relații de rivalitate, dar care își acceptă diferențele.

4. Ultima etapă este, potrivit lui R.Park, asimilarea. În cursul acestei etape, diferențele dintre grupuri dispar și valorile lor se amestecă. Contactele devin mai dese și relațiile mai intime: „Are loc o interpenetrare și o fuziune, de-a lungul cărora indivizii capătă memoria, sentimentele și atitudinile celuilalt și, împărțășind experiența și istoria lor, se integrează într-o viață culturală comună” (Stébé, Marchal, 2010, p. 81).

O altă problematică de cercetare o reprezintă figura omului marginal. Bazându-se pe cercetările lui Simmel asupra marelui oraș și asupra străinului, cercetători ai Școlii de la Chicago, și în special R.Park, se interesează asupra statutului marginalului, care este, în același timp, socializat și nesocializat, în interiorul și în afara societății. Figura tipică a „omului marginal” este, atât la Park, cât și la Simmel, evreul emancipat.

Potrivit lui R. Park, omul marginal este afectat de dezorganizarea familială, de delincvența juvenilă, de criminalitate, nu este doar cel care aparține unei rase diferite, dar este și cel care aparține unei culturi specifice, care se găsește între cultura tribală primitivă și cea a vieții moderne. În fiecare caz, omul marginal este totdeauna un migrant, de la o cultură la alta, de la o regiune la alta. Un tip de marginal a atras, în mod particular, atenția sociologilor urbani de la Chicago: *le hobo*. Hannerz (1983) prezintă celebrul studiu al lui Nels Anderson, *The hobo* (1923), care analizează poziția în societate a acestui muncitor de ocazie, fără apartenență socială, totdeauna în tranzit. Plecând de la experiența personală și bazându-se astfel

pe un studiu, „văzut din interior”, Anderson realizează una dintre cele mai bune monografii a Școlii de la Chicago, din punct de vedere a informațiilor etnografice. Această figură a vieții urbane reprezintă o formă de sociabilitate specifică orașului. În acest sens, putem defini o personalitate specific urbană care se caracterizează prin opacitate, segmentare a identității.

În Franța, Paul-Henry Chombart de Lauwe (1952) reia preocupările teoretice ale lui Halbwachs asupra locului și acontextului îmbinându-le cu orientările conceptuale ale cercetătorilor Școlii de la Chicago. În acest sens, în cadrul grupului de etnologie socială, Chombart de Lauwe coordonează o cercetare asupra Parisului și a zonelor limitrofe propunând o aplicare rațională a schemei concentrice a lui Burgess.

Verificând empiric structura spațială a schemei orașului Chicago, Chombart de Lauwe, influențat de Halbwachs, arată că nu pot exista delimitări fixe între zone, delimitând, pentru capitala Paris, patru zone de referință. Prima dintre acestea include primele 4 arondismente, reprezentând centrul financiar și comercial al capitalei. Zona 2 include zona rămasă din primele 10 arondismente și o parte din arondismentele periferice. „Frontiera” dintre zonele 2 și 3 este formată dintr-o zonă de tranziție, care include polaritatea Est/Vest, care distribuie la E „Parisul Proletar” format din cartierele sărace și la V „Parisul Burghez”. Zona 3 este formată din arondismentele 12-20, cu o parte rezidențială în partea de V, și o parte industrială în partea de E. Zona 4 este reprezentată de zona periferică (Stébé, Marchal, 2010, pp.85-86).

Pe lângă studiul original al distribuției populației în zona pariziană și relațiile acesteia, cercetarea aduce și un element de noutate, anume o analiză mai aprofundată asupra spațiului social. Astfel, plecând de la abordarea morfologică a sociologilor francezi, Chombart de Lauwe propune o analiză ținând cont de mai multe aspecte: socio-geografice, demografice, economice, culturale, antropologice pentru a vedea influențele unuia asupra celuilalt. Pentru acesta, „structurile sociale, așa cum ele apar, sunt determinate de condițiile materiale și de tehnologii, și de reprezentările colective. Pe de altă parte, mediul și structurile spațiale pot fi modificate voluntar în funcție de nevoile materiale și morale ale populației.

Într-un cuvânt, oamenii sunt foarte mult influențați de mediu și oameni și, la rândul lor pot, cu mijloacele pe care le posedă în prezent, să modifice acest mediu după cum doresc.” (Chombart de Lauwe, 1952, vol.1, p. 24).

Această cercetare asupra Parisului și a populației sale reprezintă un moment foarte important în istoria sociologiei urbane datorită analizei unui cadru teoretic nou și original (Școala de la Chicago), utilizării diverselor metode de cercetare, dezvoltării unui cadru de cercetare pluridisciplinar.

Utilizând conceptele Școlii de la Chicago și metode de cercetare originale (în special, hărțile care prezintă diferitele tipuri de spații: economic, demografic, cultural, religios) această cercetare oferă reprezentarea aglomerației pariziene și acest lucru ajută populația să conștientizeze spațiul în care se află și să-și manifeste aspirațiile. Scopul lui prin acest studiu este acela de a îmbogăți cunoștințele asupra aglomerației urbane, de a face astfel încât rezultatele obținute să fie utile conducerii orașelor (urbaniști și arhitecți) și să ajute la îmbunătățirea condițiilor de viață ale cetățenilor.

Unul dintre obiectivele cercetării lui Chombart de Lauwe este analiza vieții cotidiene și, în mod special, a stilului de viață în mediile populare. Obiectivul său era acela de a depăși sociologia locuințelor abordată în acea vreme de statistica economică națională și să observe în interior folosirea spațiului în mod cotidian, dezvoltând astfel o etnologie socială a locuirii (Stébé, Marchal, 2010, p. 87).

În rândul criticilor modelului cercurilor concentrice, Homer Hoyt a formulat ceea ce se numește, în literatura de specialitate, modelul sectorial. Conform acestei teorii, structura orașului nu este reprezentată de cercurile concentrice din modelul lui Burgess, ci de sectoare (Hoyt, apud Pásztor, 2007, p. 558). La rândul lor, aceste sectoare nu mai au forma unui cerc, ci pot lua diferite forme, distanțându-se chiar până la periferia orașului. În acest fel unele activități, cum ar fi, cea manufacturieră și de desfacere, tind să se extindă și în celelalte sectoare, fără a rămâne concentrate doar în centrul orașului. Astfel, conform teoriei lui Hoyt forma oricărui oraș este cu mult mai neregulată decât sugera modelul lui Burgess.

În ceea ce privește denumirile diferitelor sectoare, acestea sunt preluate, în mare parte, din modelul lui Burgess, adăugându-se însă unul nou, cel al zonei industriale, aceasta fiind separată de centrul comercial. Pe de altă parte, acest model nu prezintă zona intermediară, în care sunt localizate slum-urile, ghetourile și cartierele etnice.

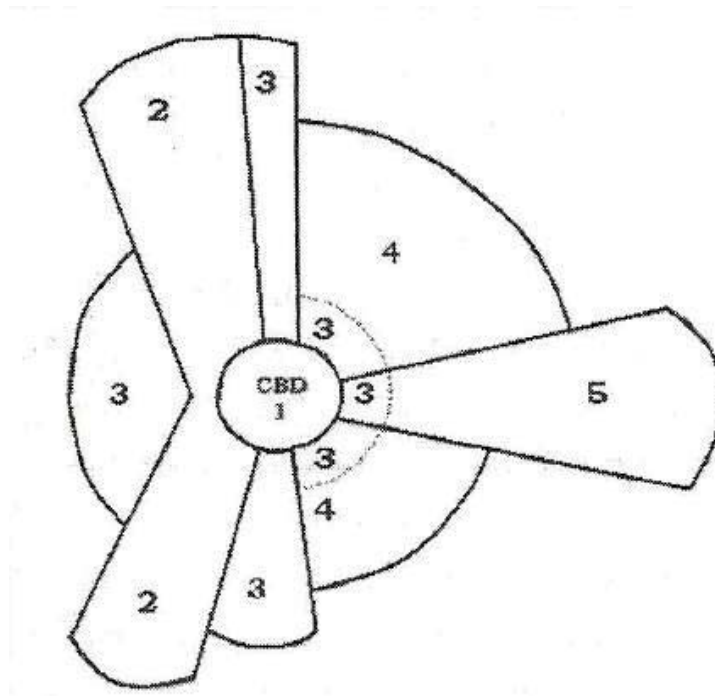

Figura 2. Modelul sectorial (modelul Hoyt)

1. CBD; 2. Mica industrie; 3. Zona locuințelor muncitorești; 4. Zona rezidențială a claselor mijlocii; 5. Zona rezidențială a claselor bogate.

Sursa: Mionel, 2012, p. 28.

Elementul de noutate al acestei teorii este faptul că pune în evidență importanța infrastructurii în formarea diferitelor sectoare. Astfel, sectorul industrial se formează de-a lungul căii ferate, ca principală modalitate de transport, iar zonele rezidențiale ale clasei superioare se formează de-a lungul principalelor artere care leagă diferitele sectoare ale orașului.

Studiile comunităților urbane dezvoltate de-a lungul timpului au contribuit în mare măsură la cunoașterea societății în care trăim. Orașul, spațiul în care întâlnim toate fenomenele ce definesc o societate, este mediul spre care sociologii s-au orientat pentru studierea dinamicii acestor fenomene.

Pornind de la cercetările de teren ale sociologilor de la Școala de la Chicago, scrierile sociologice asupra orașului s-au dezvoltat foarte mult, orientându-se spre explicarea fenomenelor, evenimentelor pe care oamenii *Analele Universității Dunărea de Jos din Galați, fasc. XX, Sociologie, nr. 9, 2014, pp. 33-43.*

le trăiau, le trăiesc. Foarte multe dintre conceptele dezvoltate de cercetătorii Școlii de la Chicago au fost preluate și analizate de către sociologii americani și francezi. Ulterior, o parte dintre aceste concepte (gentrificare, ghetto) au fost analizate în contextul terenului de cercetare românesc.

BIBLIOGRAFIE

- Burgess, Ernest (1925/2004), "La croissance de la ville. Introduction à un projet de recherche", în Joseph, Isaac, Grafmeyer, Yves. *L'école de Chicago. Naissance de l'écologie urbaine*, Paris/ Aubier: Editions du Champ Urbain, CRU.
- Chombart de Lauwe, Paul-Henry (1952). *Paris et l'agglomération parisienne*, tome 1. *L'espace social dans une grande cité*, Paris: PUF.
- Durkheim, Émile (1993, [1895]). *Les règles de la méthode sociologique*, Paris: PUF.
- Durkheim, Émile (2007, [1893]). *De la division du travail social*, introd. de Serge Paugam, Paris: PUF.
- Fijalkow, Yankel (2007). *Sociologie des villes*, Paris: La Découverte.
- Gyöngyi, Pásztor (2007). "Structura urbană", în Zamfir, Cătălin, Stănescu, Simona (coord.), *Enciclopedia dezvoltării sociale*, Iași: Polirom.
- Kaufman Vincent, Marchal, Hervé, Stébé, Jean-Marc, (2009). „Theories”, în Stébé, Jean-Marc, Marchal, Hervé, *Traite sur la ville*, Paris: PUF.
- Lefevre, Henri (1972). *La pensée marxiste et la ville*, Paris: Casterman.
- Mionel, Viorel (2012). *Segregarea urbană. Separați, dar împreună*, București: Editura Universitară.
- Mckenzie, Roderik, D. (1925/2004). "L'approche ecologique dans l'étude de la communauté humaine", în Joseph, Isaac, Grafmeyer, Yves. *L'école de Chicago. Naissance de l'écologie urbaine*, Paris/ Aubier: Editions du Champ Urbain, CRU.
- Raulin, Anne (2007). *Anthropologie urbaine*, Armand Colin: Paris.
- Stébé, Jean-Marc, MARCHAL, Hervé (2010). *Sociologie urbaine*, Armand Colin: Paris.
- Weber, Max, (1982). *La ville* (trad. fr.), Paris: Aubier (prima ediție în limba germană 1921).